

Morfologi

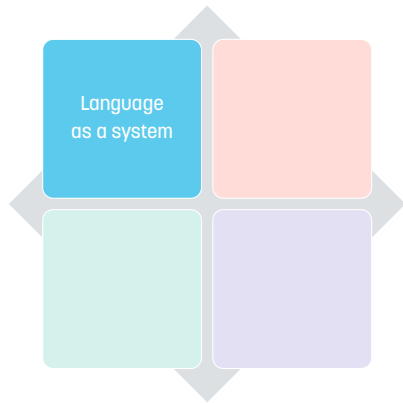
Lingvistik 3 – Morfem och ordens struktur

Marcel Bollmann

Institutionen för datavetenskap (IDA)

Påminnelse: Språk som system

- **Fonologi:** läran om språkljud och hur de är organiserade
- **Morfologi:** läran om hur ord byggs upp av de "minsta betydelsebärande enheter"
- **Syntax:** läran om hur ord kombineras för att forma fraser, satser och meningar
- **Semantik:** läran om språkliga uttrycks betydelse

“ Och på något magiskt sätt bidrar vissa av **morfemen** till att **göra vårt ordförråd större och flexiblare**. Det är till exempel skillnad på avgå, ingå, pågå, utgå och framgå – där av-, in-, på-, ut- och fram- och gå alla är morfem. Men frågan är vad 'gå' egentligen betyder här, innerst inne. En del morfem har det jobbigt med självbilden. ”

— Lars Melin, [🔗 Språktidningen](#)

Denna föreläsning

■ Vad är morfem?

- Definition
- Enkla och komplexa ord

■ Morfemtyper

- Fria och bundna
- Lexikala och funktionella
- Avlednings- och böjningsmorfem
- Lexikala och grammatiska

■ Avledning och böjning

- Affix
- Stam och rot
- Reduplikation

■ Sammansättningar

- Principer och typer
- Analys med trädidiagram

Vad är morfem?

Fonologi och fonem

- Ett **fonem** är den minsta **betydelseskiljande** enheten (av språkljud).
- /b/ och /p/ är fonem på svenska. → /bil/ vs. /pil/
- /s/ och /ʃ/ (sj-ljud) är fonem på svenska. → /sy/ (sy) vs. /ʃy/ (sky)
- /z/ (stämd 's') är **inte** fonem på svenska. ?? /sy/ vs. /zy/
 - Det är dock ett fonem på engelska: *seal* – *zeal*

Morfologi och morfem

- Ett **morfem** är den minsta **betydelsebärande** enheten.

<i>hus</i>	Ett morfem
<i>mun-spel</i>	Två morfem
<i>o-drick-bar-t</i>	Fyra morfem

- Denna definition är inte oproblematiserbar...
 - Vad är betydelsen av **körs** i körsbär?
 - Vad är betydelsen av **-on**, och är det ett morfem?
Eftersom det finns *hallon*, *nypon*, *päron*, *lingon*, *plommon*, ...

Källa: Josefsson, p. 105

Morfem $\neq$ stavelser

- Ett morfem kan ha flera stavelser.

<i>hus</i>	Ett morfem	En stavelse
<i>elefant</i>	Ett morfem	Tre stavelser
<i>kalabalik</i>	Ett morfem	Fyra stavelser

- Ett morfem behöver inte motsvara en hel stavelse.

<i>grön-t</i>	Två morfem	En stavelse
---------------	------------	-------------

Uttal och morfemstruktur

- Vissa felstavningar antyder en felaktig morfemstruktur.
 - *överens* stavat som **överrens* – *över* + **rens*
 - *nattduksbord* stavat som **nattuksbord* – **nattuk* + *s* + *bord*
- "Övergeneralisering" av morfologiska regler sker ofta under språkutvecklingen.
 - Mamman: *Det här blir väl rättvist.* – Dottern: *Nä, det blir felvist!*

Enkla och komplexa ord

- Ord med ett morfem kan anses som morfologiskt **enkla**.
- Ord med två eller fler morfem kan anses som morfologiskt **komplexa**.

<i>motor</i>	enkelt	
<i>motorer</i>	komplext	<i>motor-er</i>
<i>bilmotor</i>	komplext	<i>bil-motor</i>

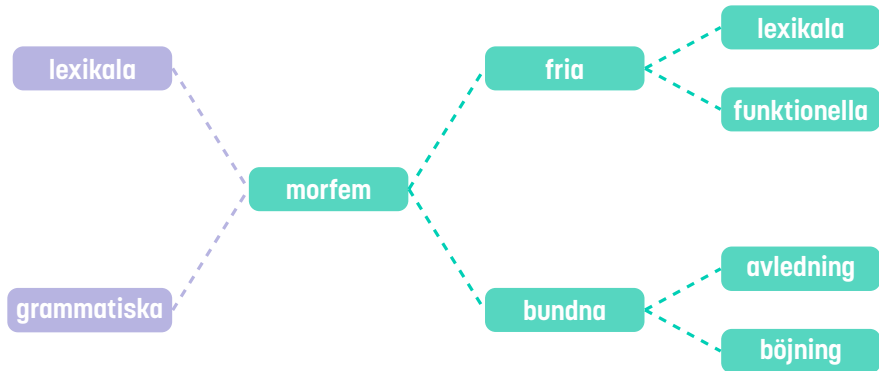
- **Enkla eller komplexa?**

<i>polisen</i>	komplext	<i>polis-en</i>
<i>svårväckt</i>	komplext	<i>svår-väck-t</i>
<i>kvinna</i>	enkelt	

Morfemtyper

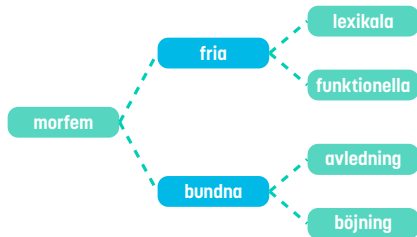

Typer av morfem

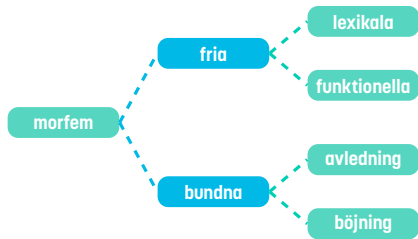
Fria och bundna morfem

- **Fria morfem** kan stå som egna ord.
 - *bil, jord, motor*
- **Bundna morfem** kan inte stå för sig själva.
 - *-ar, -ning, -s, -a, o-*

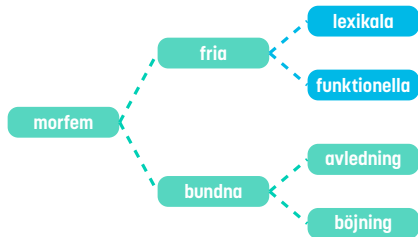
Fria och bundna morfem: Exempel

- *bil*
 - Enkelt ord med **ett fritt** morfem
- *bilar*
 - Komplext ord med **ett fritt** morfem *bil* och **ett bundet** morfem *-ar*
- *lastbilar*
 - Komplext ord med **två fria** morfem *last* + *bil* och **ett bundet** morfem *-ar*

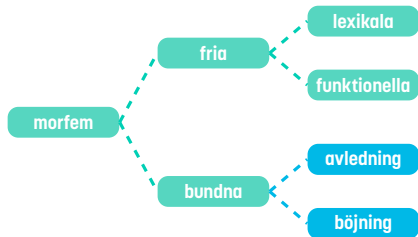
Fria morfem: lexikala och funktionella

- **Lexikala** morfem håller huvudsakliga innehållet.
 - flicka, hus, sitta, lång, ledsen
 - Vi kan enkelt lägga till nya
→ **öppna** ordklasser!
- **Funktionella** morfem fyller grammatiska funktioner.
 - en, och, på, mig
 - Vi lägger sällan till nya → **slutna** ordklasser!

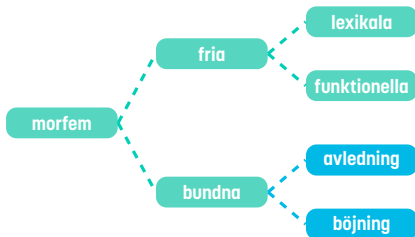
Bundna morfem: avledning och böjning

- **Avledning** skapar nya betydelser eller förändrar ordklasskategori.
 - *-het, -bar, -lig*
 - *av-, in-, främ-, o-*
- **Böjning** anger grammatiska egenskaper.
 - *-a, -ar, -en, -et, -na*

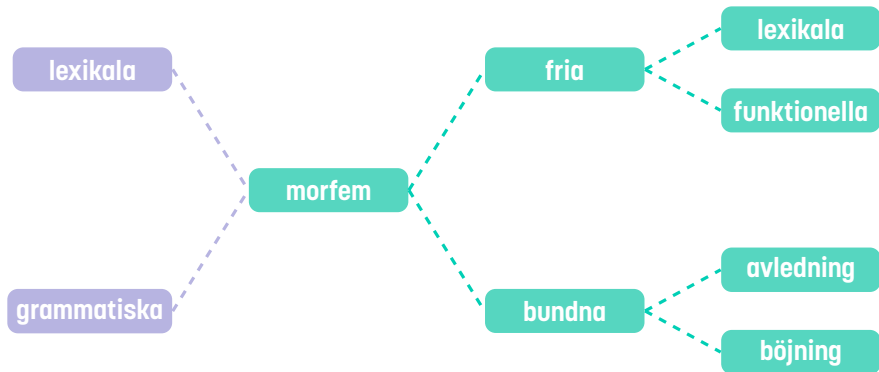

Bundna morfem: avledning och böjning

- *vänlig* → *ovänlig*
 - *o-* är ett **avledningsprefix**
 - Skapar en ny betydelse
- *vänlig* → *vänliga*
 - *-a* är ett **böjningssuffix**
 - Anger kongruensböjning med substantivet
- *vänlig* → *vänlighet*
 - *-het* är **avledningssuffix**
 - Ändrar ordklassen från adjektiv till substantiv

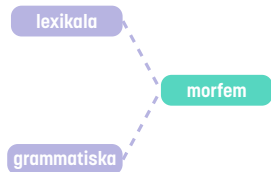

Lexikala och grammatiska morfem

Lexikala och grammatiska morfem

- Alternativ klassificering som inte skiljer mellan "fria" och "bundna" morfem.
- **Lexikala** morfem har en rik betydelse.
 - *flicka, hus, sitta, lång, ledsen*
- **Grammatiska** morfem fyller grammatiska funktioner (men kan vara fria eller bundna).
 - *en, att, till, -dom, -het, o-, av-*
 - Inte lika rik betydelse, utan de modifierar och strukturerar det lexikala innehållet.

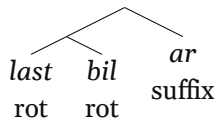
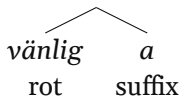

Avledning och böjning

Rot och affix

- En **rot** är ett fritt morfem som kan utgöra ett eget ord.
 - t.ex. *bil*, *gå*, *bekväm*
- Ett **affix** är ett bundet morfem som måste kombineras med en rot.
 - t.ex. *-ar* i *bilar*

Några specialfall

⚡ **Bundna rotmorfem?** Några rötter ”tappar” delar av fullt ord:

- *flick*vän, *hämt*mat, *odrick*bart; men *flick*a, *hämt*a, *drick*a

🦷 Ett **restmorfem** är en rot som inte kan stå av sig själv.

- t.ex. *körs* i *körsbar*
- Kallas även ”cranberry morpheme” eftersom *cran* i *cranberry* är ett exempel på engelska.

🔗 Ett **fogemorfem** (*interfix*) är ett morfem som sammanfogar två morfem.

- *dag*skassa, *kyrk*ogård, *gat*ukök

Prefix och suffix

Kom ihåg: Ett **affix** är ett bundet morfem som måste kombineras med en rot.

- Ett **prefix** kan läggas till i början av ord.
 - olik, avgå, utbilda
- Ett **suffix** kan läggas till i slutet av ord.
 - bilar, huset, likhet, avhämtning
- Ett **simulfix** ändrar fonem mitt i ett ord.
 - broder → bröder ('omljud')
 - Det är lite knepigt att analysera; vi kommer inte att titta på det i detalj...

Infix och circumfix (främst på andra språk)

- Ett **infix** kan läggas till inne i roten.
- Vanligt i austronesiska språk, t.ex. **Bontoc** (Filippinerna):
 - *kilad* 'röd' + *-um-* 'att bli' → *kumilad* 'att bli röd'
- "**Expletiv infixering**" på engelska
 - *abso-**bloody**-lutely*
- Ett **circumfix** kan läggas till runt roten (dvs. både i början och i slutet).
 - **en***lighten***en**

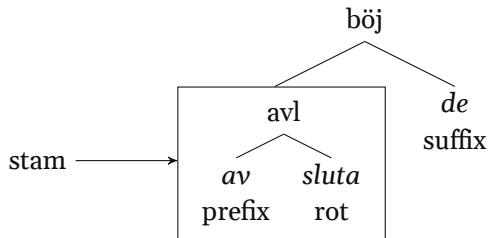
Stam och rot

- Böjningsaffix modifierar ord baserat på deras **stam**.

stam $\neq$ rot

- En stam kan bestå av flera rötter, eller rot + affix.
 - *avslutade* = *av* (prefix) + *sluta* (rot) + *de* (suffix)
= *avsluta* (stam) + *de* (böjningssuffix, preteritum)
 - *brandbilar* = *brand* (rot) + *bil* (rot) + *ar* (suffix)
= *brandbil* (stam) + *ar* (böjningssuffix, plural)

Stam och rot: träd diagram

Reduplikation

- **Reduplikation** duplicerar stammen.
- 🇮🇩 Indonesiska skapar pluralformer genom reduplikation.
 - *buku* 'bok' (singular) – *bukubuku* 'böcker' (plural)
- Finns det någonting liknande i svenskan? 🤔
 - Det här är **mycket, mycket** farligt!
 - **Tackar tackar!**
 - Vi **gick och gick** och kom **längre och längre** in i skogen.

(inte helt samma sak, eftersom detta duplicerar hela ord istället för stammar)

Rot, böjning eller avledning?

- *kraftig*

kraft + ig

rot + avledning

- *bluffakturorna*

bluf(f) + faktur(a) + or + na

rot + rot + böjning + böjning

- *översvämmades*

över + svämma + de + s

rot + rot + böjning + böjning

Sammansättningar

Sammansättningar

- En **sammansättning** är ett ord med mer än en rot.
- Det morfologiska **huvudet** avgör vilka egenskaper hela det sammansatta ordet har.
 - *sko**klack*** = en sorts *klack*
 - *klack**sko*** = en sorts *sko*
- Ibland kan en sammansättning få en ny betydelse som inte kan härledas från dess delar ('exocentrisk').
 - *rödstrumpa* $\neq$ en sorts *strumpa*, utan kvinnorrättskämpar

Morfemkombinationsprinciper på svenska

- **Enbart sista ledet** (= huvudet) i sammansättningar **böjs**.
 - *biltvätt – biltvättar – biltvätten*
 - **bilartvätt, *bilentvätten*
- **Vokaler i slutet av ord försvinner** ofta vid sammansättningar.
 - *skjuta + bana → skjutbana, inte *skjutabana*
 - *blomma + doft → blomdoft, inte *blommadoft*
- Sammansättningar ibland kräver ett **fogemorfem**.
 - *dagskassa, gatukök, morfemkombinationsprinciper*

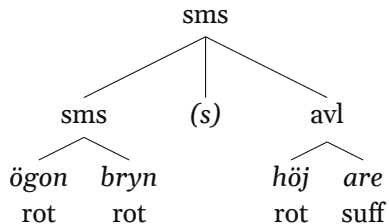
Kompositionella och lexikaliserade sammansättningar

- **Kompositionella** sammansättningar får sin betydelse från betydelsen av sina delar.
 - *pepparkaksgubbe* är en *gubbe* gjord av *pepparkaka*
- **Lexikaliserade** sammansättningar har en betydelse som inte (längre) kan härledas från deras delar.
 - Lexikaliserad $\approx$ betydelsen måste lagras i det mentala lexikonet
 - t.ex. *jordgubbe* 🍓

Sammansättningar: träddiagram

ögonbrynshöjare

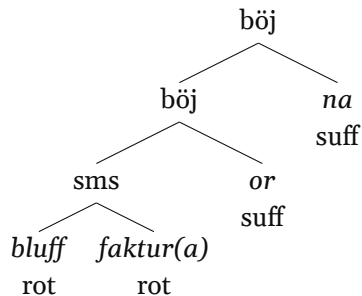
[[[ögon] [bryn]] [(s)] [[höj] [are]]]

Sammansättningar: träddiagram

bluffakturorna

[[[[bluff] [faktur(a)]] [or]] [na]]

Nästa föreläsning

F4: Syntax I Konstituenten, fraser, frasstruktur

Att läsa

- Yule, kapitel 7–8
- Josefsson, kapitel 6 (*Ord – fraser*)

